

Галицька Е. В.
Професор кафедри фінансів, НаУКМА
Донкоглова Н. А.
Методист кафедри фінансів, НаУКМА

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Будь-яке економічне дослідження, зокрема і у фінансовій сфері, повинно ґрунтуватися на відповідному методологічному інструментарії, на продуманому використанні наукових підходів і методів. З огляду на це, неможливо без системного вивчення минулого, моніторингу сучасного стану об'єкта дослідження та прогнозування його змін у майбутньому, що в свою чергу, вимагає розроблення відповідної системи пізнання. Наукове пізнання має два рівні: емпіричний і теоретичний (табл.1).

Таблиця 1. Рівні наукового пізнання

Рівні	Характеристика
Емпіричне знання	Здобувається безпосередньо досвідом. За даним рівнем історично й логічно утвердилася функція збирання і накопичення нових фактів, їх аналіз, систематизація та узагальнення з метою виявлення емпіричних закономірностей.
Теоретичне знання	Здобувається за допомогою логіко-гносеологічних засобів (понять, концепцій, системи знань у певній галузі). Функціями даного виду пізнання є логічне осмислення, пояснення та інтерпретація виявлених закономірностей.

Складено автором на основі [1, с. 6]

Емпіричний рівень дослідження, спрямований безпосередньо на об'єкт вивчення (явище, процес) і спирається на дані спостереження і експерименту. Теоретичний рівень пов'язаний з удосконаленням і розвитком поняттєвого апарату, виходячи з проблематики дослідження, та спрямований на всебічне пізнання об'єкту дослідження. Теоретичне дослідження розкриває і обґрунтовує суттєві сторони явищ, що вивчаються. Ці рівні наукового пізнання органічно пов'язані і водночас різняться способами відтворення об'єктивної реальності та методами дослідження.

Наукове пізнання завжди має системний характер, оскільки об'єкт наукового дослідження розглядається як система, що об'єднує певну множину взаємодіючих елементів в єдине ціле; взаємозв'язок системи і її складових

підпорядковується діалектиці цілого і частин, загального і окремого [1, с. 18]. Системний підхід нерозривно пов'язаний з фундаментальними ідеями діалектики й діалектичного підходу, оскільки діалектичний підхід дає можливість обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечливість між сутністю і явищем, змістом і формою.

За своєю природою системний підхід є загальнонауковим, універсальним, він широко використовується у різних галузях знань. Це пояснюється ускладненням проблем суспільної практики, зростанням обсягу інформації, завданнями наукового пізнання та необхідністю конструювання великих складних систем. Універсальність системного підходу на сучасному етапі економічних досліджень пояснюється тим, що будь-яка проблема, зокрема і у фінансовій сфері, розглядається з точки зору її взаємопов'язаних напрямів вирішення: теоретико-методологічного, емпіричного і прикладного.

Концептуально системний підхід є сукупністю методологічних принципів, які дають можливість: розглядати будь-які складні явища у вигляді ціленаправленої системи, яка є частиною більш загальної системи і в свою чергу включає підсистеми нижчого рівня; оцінювати цілі функціонування окремих підсистем з позицій досягнення загальносистемних цілей, знаходити протиріччя між локальними і загальносистемними цілями, обґрунтовано вибирати критерії ефективності функціонування системи; аналізувати кожний її елемент у взаємодії з іншими елементами та виявляти наслідки результатів зміни в окремих ланках системи для оцінки її поведінки в цілому; визначати специфічні системні ознаки та розробляти формалізовані моделі для дослідження поведінки системи; проводити діагностичний аналіз з метою виявлення «вузьких місць», які гальмують ефективне функціонування системи; досліджувати особливості управління і механізми зворотних зв'язків, оптимізувати режим поведінки систем [5, с. 595-596].

Специфіка методології системного підходу відзначається тим, що вона орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, які забезпечують таку цілісність на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і їхнє узагальнення. Застосування системного підходу потребує кожний об'єкт наукового дослідження, оскільки будь-який об'єкт можна розглядати як певну систему, що має множину взаємопов'язаних елементів, компонентів, підсистем, визначені функції, цілі, склад, структуру.

Основними ознаками системи є наявність:

- найпростіших одиниць - елементів, які її складають;
- підсистем - результатів взаємодії елементів;

- компонентів - результатів взаємодії підсистем, які можна розглядати у відносній ізолюваності, поза зв'язками з іншими процесами та явищами;
- внутрішньої структури зв'язків між цими компонентами, а також їхніми підсистемами;
- певного рівня цілісності, ознакою якої є те, що система завдяки взаємодії компонентів одержує інтегральний результат;
- у структурі системо-утворюючих зв'язків, які об'єднують компоненти і підсистеми як частини в єдину систему;
- зв'язку з іншими системами зовнішнього середовища.

Таблиця 2. Характеристика основних принципів системи

Принцип	Характеристика
Цілісність	Розгляд системи як цілісного об'єкту, якість якого не зводиться до властивостей його окремих складових, оскільки всі елементи системи органічно інтегровані в єдине ціле.
Структурність	Характеризує зв'язок між елементами системи, що забезпечує її єдність, зумовлює особливості її внутрішньої будови, а також залежність поведінки системи від поведінки її окремих елементів, їх властивостей та структури.
Динамічність	Характеризує систему як таку, що постійно змінюється; взаємозалежність кожного елементу системи, залежність властивостей цих елементів від їх розташування в системі в цілому.
Всебічність	Врахування всіх внутрішніх зв'язків й відносин системи, а також факторів, що впливають на її функціонування.
Залежність системи від факторів середовища	Система взаємодіє з системами вищого і нижчого порядку, а її функціонування прямо пов'язане із функціонуванням кожної із них.
Ієрархічність	Кожна ланка системи, з одного боку, виступає у вигляді більш обмеженою структурною системою, а з іншого – є частиною, компонентом більш ширшої системи; ієрархія елементів за певними, чітко визначеними критеріями.
Випереджаюче відображення	Наявність постійної актуальної проблематики; не констатація наявного стану системи, а прогнозування її вірогідного розвитку у майбутньому.
Самоорганізація	Здатність системи самостійно підтримувати, відтворювати або удосконалювати рівень своєї організації при зміні внутрішніх чи зовнішніх умов її існування та функціонування.
Множинність підходів	При вивченні кожної системи через принципову складність їх структури і властивостей.

Складено автором на основі: [3, с. 106; 4, с. 134]

Згідно з цим сформувався відповідні методологічні принципи, які забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання об'єкта. До основних системних принципів відносять цілісність, структурність, динамічність, всебічність, залежність системи від факторів середовища, ієрархічність, випереджаюче відображення, самоорганізацію, множинність підходів (табл. 2).

Використання принципів системного підходу дозволяє адекватно описати імовірнісний механізм формування статистичних закономірностей, оскільки в їх основі лежать системні властивості. Функціонування системи залежить від безлічі причин, одні з яких визначальні (формують необхідне), інші – другорядні (випадкові). Економічні явища, зокрема і у фінансовій сфері, динамічні, вони безперервно змінюються й розвиваються. На основі їх вивчення оцінюється інтенсивність зміни явищ у часі та у їх структурі, виявляються закономірності їх розвитку.

Системний підхід дає можливість визначити стратегію наукового дослідження. В його межах розрізняють структурно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-генетичний підходи (табл. 3).

Таблиця 3. Характеристика основних різновидів системного підходу (СП)

Різновид СП	Характеристика СП
Структурно-функціональний	Виділення в системних об'єктах структурних елементів (компонентів, підсистем) і визначення їхньої ролі (функцій) у системі; <i>структура</i> характеризує систему у статиці, <i>функції</i> – у динаміці, між ними – певна залежність.
Системно-діяльнісний	Певний компонентний склад людської діяльності, найсуттєвішими компонентами якої є: <i>потреби - суб'єкт - об'єкт – процес – умови – результат</i> , що дає можливість комплексно дослідити будь-яку сферу людської діяльності.
Системно-генетичний	Розкриття <i>умов</i> зародження, формування, розвитку і перетворення системи.

Складено автором на основі: [7, с. 61, 62]

Економічна система на будь-якому рівні ієрархії відкрита, незамкнена; її зв'язок із зовнішнім середовищем моделюється за допомогою кінцевого числа входів і виходів. На виході системи - цільові характеристики, на вході характеристики тих можливостей і засобів, що можуть бути використані для досягнення мети. Наприклад, вирішення проблем статистичного дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності на різних рівнях вимагають конкретизації цілей дослідження інвестування, які повинні базуватися на

використанні системного підходу [2, с. 30, 31]. Автор розглядає інвестиційний процес та інвестиційну діяльність як систему, що має свої елементи, функції, цілі і напрями розв'язання конкретних проблем і для наочності застосовує графічне зображення (рис. 1).

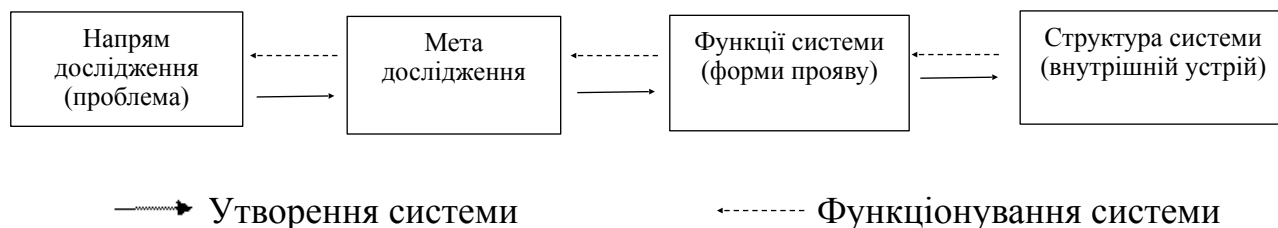

Рис. 1. Системний підхід до статистичного дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності

У наукових дослідженнях системний підхід передбачає застосування системного аналізу, сукупності конкретних наукових методів, прийомів, спеціальних процедур реалізації принципів системного підходу, при якому системне дослідження проблеми складається з таких стадій [3; 5; 6]:

- формулювання проблеми (наявність складності та багатогранності будь-якої проблеми визначає застосування дерева наукової проблеми;
- ідентифікація (визначення меж) системи;
- визначення цілей системи (урахування окрім головної мети, найбільш суттєвих серед інших цілей, побудова дерева цілей);
- формулювання критеріїв (при цьому - головним є не їх кількість, а те, наскільки повно вони характеризують ціль);
- використання і генерування альтернативних варіантів, які ведуть до досягнення поставлених цілей;
- взаємне порівняння альтернатив і вибір оптимального способу досягнення мети.
- оцінка ресурсів, прогноз та аналіз майбутніх умов;
- побудова математичної моделі функціонування системи, аналіз та відбір варіантів за вибраними критеріями, проектування нової системи;
- діагностичний аналіз функціонування системи, прогноз наслідків рішень, які приймаються.

Таким чином, системний підхід – комплексне дослідження великих і складних об'єктів (систем) як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. Кожну конкретну науку, діяльність, об'єкт можна розглядати як певну систему, що має множину взаємопов'язаних елементів,

компонентів, підсистем, визначені функції, цілі, склад, структуру. Системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання об'єкта забезпечують відповідні системні принципи, оскільки їх використання є одним з головних напрямів реалізації системного підходу в дослідженні будь-яких явищ і процесів, зокрема і фінансово-економічних.

Список використаних джерел

1. Єріна А. М., Захожай В. Б., Єрін Д. Л. Методологія наукових досліджень : Навч. посіб. - К.: Центр навчальної літератури, 2004 . - 212 с.
2. Ковтун Н. В. Статистичне дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: теорія, методологія, практика. – Київ: ПВД ТОВ «Імекс-ЛТД» 2005. – 420 с.
3. Методологія економічних досліджень: / Л.І. Антошкіна, Д.М. Стеченко. – К.: Знання, 2015. – 311 с.
4. Пшик Б. І. Методологічні аспекти наукових досліджень у сфері фінансово-кредитних відносин. Фінансовий простір № 1 (1) 2011. С. 131-136.
5. Чабан В. Г. Методологічні аспекти системного дослідження наукових проблем. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/28035/593-599.pdf?sequence=2>
6. Шарапов О.Д., Дербенцев В.Д., Семьонов Д.Є. Системний аналіз. Навч.-метод. посібник для самостійного вивчення дисципліни. – К.:КНЕУ, 2003. – 154 с.
7. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. - К.: Знання-Прес, 2002. - 295 с.
8. Лук'яненко, І., Віт, Д. (2017). Системний аналіз формування державної політики в умовах макроекономічної дестабілізації.
9. Лук'яненко, І., Віт, Д., Оліскевич, М. (2020). Фінансова політика в умовах тінізації та дисбалансів на ринку праці: методологія та інструментарій.